

סתירת ובנין בית כנסת

הרב נתן ש. בר-חיים
ראש בית המדרש

ועוד אפשר היה ליישב קושית "הבאור הלכה" שעסקין שמוכר את ביה"כ על מנת לבנות ביהמ"ד או ליקח בדמיו תיבה או ס"ת דמבואר בסי' קנ"ג דמותר ואפשר, דיהא מותר אף להרוס ביה"כ לשם כך, אלא שישנה הלכה מחודשת לדאוג לבה"כ חילופי דהיא הלכה מחודשת מדרבנן. וכנראה, לפי המ"ב באמת אסור ועיין ביאור הלכה קנ"ג ד"ה "לא ימכרו ביה"כ" מה שהאריך בזה.

ההבדל בין שני הפרושים דלפי המ"ב הוי פרט מהלכות סתירה ורבנן באו לחזק את דין התורה. ואילו לפירוש השני הוי דין חדש מדרבנן, שאין הורסים ביה"כ אא"כ יש ביה"כ אחר.

ובאמת מצינו גדר דומה ברמב"ם דכתב בפ"א ה"ג: אבל אם חרבו יסודותיו או שנטו כתליו ליפול סותרים אותו מייך ומתחילין לבנות במהרה ביום ובלילה שמא תדחוק השעה וישאר חרב.

דייק לכתוב סותרים, משמע, חייבים לסתור. ועוד כתב וישאר חרב... וצ"ב: ומה אם ישאר חרב. ביה"כ הנופל מעצמו מאיזו הלכה חיישינן שישאר חרב.

משמע, דהבין דזאת הלכה עצמאית שאינה קשורה לדין סתירת ביה"כ. ביה"כ הנופל יש לדאוג לתמורתו.

אמנם, המעיין בטור יראה דשינה בלשון וכתב יכל לסתור, משמע דעסקין דהוא מעונין לסתור, אלא דמתפרש היתר

א

דף ג: לא ליסתור איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריתי איכא דאמרי משום פשיעותא ואיכא דאמרי משום צלויי. מאי בינייהו איכא בינייהו דאיכא בי כנישתא אחריתא...

מהו שורש האיסור.

מצינו ברמ"א בסוף קנ"ב: ואסור לסתור דבר מביה"כ אלא אם כן עושה על מנת לבנות. ע"ש במג"א דזהו איסור משום לא תעשו כן לה' אלוקים. וכן כתב בגאון.

מובן, דזהו איסור דאוריתא. ואין הוא קיים בסותר על מנת לבנות, שסותר כאמצעי לבניה.

ועי"ש ב"באור הלכה" דכבר הקשה מ"ש דמותר לסתור ישן כשישנו ביה"כ חדש ויישב "דהתם שאני שהיה רצונם מתחילה לסתור לתועלת הבנין החדש. אלא שרבנן אסרו אף זה משום פשיעותא והבנין החדש בנוהו באופן זה שיסתרו אח"כ לתועלת בנין החדש, לפיכך לא גרע גם עתה מסותר על מנת לבנות".

כתב כמה תנאים. ראשית, שהמחשבה היתה לתועלת הבנין וגם דבסופו של ענין מדובר בסותר לצורך הבנין החדש.

לכאורה, לא מצינו חידושים אלו בדברי הראשונים. דלפי דברי המ"ב אין כאן בעית סותר, היות ומדובר שכל שהוא עושה הוי לתועלת הבנין החדש.

שמטרתו למנעו מאיסור דרבנן של פשיעותא.

ויש לדייק עוד בלשון הרמב"ם שכתב בהלכה יב: אין סותרים בית הכנסת כדי לבנות אחר במקומו או במקום אחר. משמע, דאלו האפשרויות היחידות המתירות סתירת ביה"ט דא"כ אמאי לא הזכיר אין סותרים כדי לבנות תיבה וא"כ, ישנו כבר בפנינו ב"כ אחר. משמע דאפשר להוכיח מכאן התלבטותו של הבאור-הלכה בקנ"ג שבאמת אין להתיר לכתחילה לסתור בנין כדי לבנות תיבה או לקנות ס"ת ועיין.

נויש לדייק דאף הבאור הלכה לא הקשה כן אלא אדברי הרמ"א בסוף הסימן ולא הקשה כן בתחילת הסימן, אמאי לא עוברים על לא תעשו כן כשסותרים וישנו בנין אחר. אלא דהיה מקום לומר שזהו איסור חדש שאין לסתור, וא"כ ישנו בנין אחר ואינו קשור לאיסור של לא תעשו כן לה' אלוקיכם... אמנם אחרי שמצינו איסור זה בסוף דברי הרמ"א הקשה המ"ב ובצדק הקשה להיכן נעלם האיסור).

ואפשר דבזה נחלקו אף ב' התירוצים בתוסי' בדין ד"ה "ב' קייטא" יש שם ביה"כ קבוע אחר.

דאי נימא דהוי דין חדש שב"כ שנפל יש לדאוג לתמורה לו, אפשר דהיכי דיש ב"כ קבע א"צ בכך. ואולם, אם נימא דהוי פרט באיסור לסתור ביה"כ דחששו שלא יתקיים הדין של על מנת לבנות וממילא יעבור איסור סתירה, מה מועיל לן דיש ביה"כ קבוע, סוף סוף יש לחשוש שעבר איסור תורה ואפשר אולי בדוחק ליישב,

דאה"ט אין זה הרחבה של דין תורה. אלא דכיון דיש דין דאסור לסתור א"כ הוי על מנת לבנות הוסיפו רבנן פרט לדאוג שיהא ביה"כ קבוע, היות והוא בא להוציא מביה"כ קיים ולבטלו. אפשר למנעו בשב ואל תעשה. משא"כ באמת בנפל מאליו לפי הטור אה"ט אין דין לבנותו מחדש.

ב

עיין היטב בנימוקי יוסף דהביא דברי האחרונים דביש ביה"כ קבוע ליכא למיחש למידי וכתב, דפשיטא דאין חשש שיבטל לגמרי והקשה א"כ מה תירצה הגמ' איכא בינייהו בדאיכא דוכתא לצלויי ע"ש. דהביא דברי הגהה דני"מ אם יש מקום להתפלל ואינו מקום קבוע. וקצת תימה דמלשון הנ"י משמע דהבין דברי האחרונים כן שהתירו רק במקום קבוע וא"כ מה תמה מאי נ"מ.

ואפשר, דאי נימא דישנה הלכה להתפלל במקום קבוע, א"כ אין זה משום פשיעותא. כי אם אף שאינו פושע בשיעור הזמן שנוקק לבנות ב"כ קבוע חדש באין לו מקום תפילה. וא"כ א"צ בדין פשיעותא, אלא בע"כ זאת אינה הנקודה בני"מ בסברת פשיעותא וזהו דהקשה.

ומשמע מהנ"י דהבין שיש מקום להעמיד מקום תפילה במקום המקום שנפל ולא חיישינן שלא יעשה זאת בסופו של דבר, היות ופשוט שחשש פשיעותא הינו לזמן. מפשטות לשון תוסי': "כיון דיש שם ביה"כ אין לחוש אם לא יבנו זאת" משמע, דהחשש שלא יבנו לגמרי ולכן ניחא דברי הגמ' נ"מ באיכא מקום לצלויי דלמ"ד

פשיעותא דואגים למקום קבוע לנצח ואין הבעיה רק בעית שעה. וכן הבין המהרש"א. וצ"ל דחלק בתרתי על הנמוקי-יוסף:

א. לדעתו, פשיעותא הכונה לעולם.
ב. ביה"כ קבוע אין הכונה שיש ענין להתפלל בבי"כ קבוע, כי אם לדאוג לקיום ביה"כ קבוע במקום.

ג

מש"כ תוסי ד"ה בי קייטא בסופו: "או בזמן גדול כ"כ אין לחוש" צ"ב, דהרי בריש דבריו משמע דהחשש שלא יבנה לעולם דכתב אין לחוש אם לא יבנו" ואולי כונתם בצרוף הסברא דמחמת קור וחום אין לחוש ואולי כונתם לזמן הסתיו והאביב שמסתמא היו הם הזמנים שערכו השינויים הללו.

עוד אפשר דבאמת סברו שפשיעותא הכונה לזמן קצוב ולא לעולם. וכאן כיון דסותר על מנת לבנות ביה"כ לעונה הבאה, יש לו די זמו לעשות כן. ועיין ביאור הלכה מש"כ מדוע הרא"ש מאן בתירוץ תוסי דאיכא בי כנישתא קבוע אחר.

ד

במש"כ הרמב"ם בהי"ג אם חרבו יסודותיו או שנטו כתליו ליפול סותרים אותו מייד ומתחילים לבנות במהרה ביום ובלילה שמא תדחק השעה וישאר חרב. יש לעיין מדוע אין חוששים שיסתר ולא יבנה מחדש כדחשינן בסוגין. מאי חזית לחשוש שמא תדחק השעה אם נחכה שיפול הכותל.

ואפשר דיש בכך סברת אין ספק מוציא מידי ודאי כשיש ביה"כ. אולם בעומד ליפול סברא זאת נותנת הסברא הפוכה: היות ויש לו עתה אמצעים לבנות החששות שיהיו סיבות אחרות כמו פדיון הבן, הם חששות צדדיים.

ואולם אם אין עתה אמצעים, צ"ל דהיות וביה"כ עומד ליפול לא קיימת סברת ודאי מול הספק ונחשב כאילו אין ביה"כ בפנינו. אמנם מפשטות לשון הרמב"ם נראה דסברא ראשונה עיקר, דכתב "ומתחילים לבנות במהרה" משמע, דיש בידם אפשרות לעשות כן.

עוד יש לדייק בלשון הרמב"ם פי"א הי"ג דכתב: אבל אם חרבו יסודותיו או שנטו כתליו ליפול סותרים אותו מייד.

הוסיף הרמב"ם מה שלא הוזכר בגמי סותרים אותו מיד.

בלשון הטור כתב: יכול לסתרו. ולא שקיים דין לעשות כן.

לדברינו דלעיל דהרמב"ם סבר שיש עתה בחינה של "אין ספק מוציא מידי ודאי", אפשר דגם דין זה נובע מדין מתחילין לבנות במהרה, כיון דיש חשש אונס.

לעומת זאת הטור הזכיר שאין חשש פשיעה, וממילא רק סבר דיש כאן היתר וכמו שכתב: ובלבד שלא יתעצל בבניתה אלא ימהרו וישתדלו לבנותה מיד. אין לדעתו חשש אונס הדוחק בו למהר ולסתור.

עוד יש לדייק מנין לקח הרמב"ם הדין הנוסף: אפילו כותל אחד ממנו בונה החדש בצד הישן (הי"ב) אפשר דלמד זאת ממעשה דהורדוס, ומענין דהמחבר בשו"ע השמיט פרט זה.

ה

יש לעיין אי נימא דלמ"ד משום פשיעותא דואגים למקום תפילה קבוע, אי"כ אמאי צריכה הגמי' להזכיר ענין פשיעותא כלל, די לן שאין הטעם משום צלויי וממילא אם יש בי צלויי לא די בהכי, אמאי אצטרך להוסיף ענין פשיעותא כלל. ונראה, שאין דאגת חז"ל הכא שמתפללי ביכ"נ זה לא יתפללו במקום קבוע תוך כדי הבנין, אלא דאגתם לדין שבני העיר כופין זה את זה לבנות ביה"כ. ז"א היות וקיימת הלכה שעיר או קהילה צריכים ביי"כ, עצם סתירתו אינה בעיה, אך אם חוששים לפשיעותא, הרי יהיה זמן שלא יקיימו את ההלכה דאיתא בסוטה לט ומבוארת בשו"ע סי' ק"נ: כופין בני העיר זא"ז לבנות בית הכנסת. אפילו שהיה פורתא בקיום תקנה זאת מטרידה את חז"ל. לדעת הרמב"ם דלא חישינן לפשיעותא, כי אם לאונס, צריך לומר שאין זה חשש לאונס שיתמשך לזמן קצוב, דאי הכי לית לן למיחש, אלא שחשש שיאנס ולא יבנו כלל ותעקר לגמרי תקנת חז"ל, כאמור.

ו

כתב הרמ"א סי' קנ"ב "ואפילו לא רצו לסתור רק מחיצה או להרחיבו, דינא הכי ומקורו ברמב"ם ורבנו ירוחם". חלק בזה ארא"ש דכתב דלהרחיבו הוי כמו חזי בי תיוהא. וקשה דבסוף דבריו כתב הרמ"א: ואסור

לסתור דבר מביה"כ אלא אם כן עושה על מנת לבנות. מ"ש דכאן מותר ע"מ לבנות משא"כ ברישא.

ואפשר היה לחלק כמו דכתב הבאור הלכה ד"ה "דינא הכי" דתליא בשאי אם אפשר או אי אפשר. סותר על מנת לבנות עסקינן באי אפשר לבנות תחילה הכותל הנוסף.

אמנם, קשה לומר כן דלא מצינו רמז ברמ"א דעסקינן בכהאי גוונא.

ונראה, דהסותר כותל ע"מ להרחיב עסקינן שהכותל המרחיב רחוק מן הכותל, וממילא ברי דיש כאן מעשה לסתור ביה"כ ונכנס לכלל של: לא תעשו כן לה' אלוקיכם, משא"כ במה דכתב בסוף דבריו, עסקינן שבאותו מקום ממש הוא הורס ובונה והיטיב להגדיר המ"ב: "דאין זה נתיצה אלא בנין" הסותר ובונה באותו מקום זהו מעשה של שיפור הכותל, הלכך במקרה כזה חז"ל לא התערבו. איסורם נאמר רק כשיש מעשה סתירה, אלא דמדאוריתא מותר, משום דהוי סותר ע"מ לבנות, רבנן הרחיבו האיסור משום פשיעותא, ואולם במקרה ואין זה מעשה איסור כלל, אין רבנן מתערבים כלל.

ועיין ט"ז סוף סימן קנ"א דחלק בין סותר וממלא את החלל, לבין סותר ומשאיר חלל ריק דשם הוי נתיצה.

משמע כדבריו דבסותר ובונה בו במקום אין נחשב סותר כלל.